

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III ВИХОВНА ФУНКЦІЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ. ПЕДАГОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

**ТЕМА: ОРГАНІЗАЦІЯ ВИХОВНОЇ
РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТСЬКОЮ
МОЛОДДЮ (2 год.)**

План:

- Структура виховного процесу.
- Психологічні особливості студентського віку. Типологія студентів.
- Принципи виховання. Зміст, напрями, форми і методи виховної роботи зі студентами. Завдання національного виховання студентської молоді у ВНЗ. Мотиви виховання. Моральне виховання студентів. Критерії вихованості особистості.

Структура виховного процесу:

- *практична діяльність особистості;*
- *оволодіння знаннями, нормами та правилами поведінки (дій);*
- *формування почуттів;*
- *формування переконань;*
- *формування умінь і навичок поведінки.*

практична діяльність особистості є, з

одного боку, спонукальним чинником до вияву зусиль на оволодіння нормами поведінки (дій), уміннями й навичками, а з іншого — через практичну діяльність можна перевірити рівень володіння вміннями поводити себе в конкретній ситуації.

Почуття — це стійке емоційне ставлення людини до явищ дійсності, що відображає значення цих явищ у зв'язку з її потребами й можливостями, вищий продукт розвитку емоційних процесів. "**Почуття людини**, — за висловом С. Л. Рубінштейна, — найбільш яскравий прояв природи, яка стала людиною, і з цим пов'язана та велика чарівність, яка впливає з будь-якого справжнього почуття".

Формування переконань — тривалий і складний процес, що потребує зусиль. Справа в тому, що у процесі формування переконань постає чимало перешкод: система стереотипів (чутки, упередження, забобони, звички); пласт знань (істинних, неістинних); шар власних інтересів. Трапляється так, що чим доросліша людина, тим цих перешкод більше, вони стійкіші, а тому і долати їх важче, складніше "добиратися" до центру кори головного мозку, де відбувається усталеність переконань.

- **Процес формування переконань:** шар власних інтересів – пласт знань – система стереотипів – переконання.
- **Переконання,** які ґрунтуються на істинних знаннях, виступають з одного боку, своєрідним мотивом діяльності, з іншого — стрижнем поведінки особистості. Висловлюючись образно, питання справжнього виховання людини й є питанням формування в неї "психологічного хребта". Немає його — і перед нами безвільна особистість, яка позбавлена власного "Я", легко піддається стороннім впливам.

- Через систему вправ, спеціально організовану діяльність **формується вміння й навички поведінки**. І хоча значна частина вмінь і навичок має бути сформована в дитинстві, проте й у студентські роки варто приділяти увагу цьому компоненту виховного процесу. Передусім, на цьому етапі йдеться про формування низки професійних умінь і навичок. Наприклад, вміння спілкуватися на різних рівнях (учні, колеги, батьки та ін.), вміння в сфері психотехніки, педагогічної техніки (зовнішність педагога, володіння своїм тілом, мовленнєва культура, жести, міміка та ін.).

Психологічні особливості студентського віку

- **Студентський вік** (17—23 роки) охоплює і пізньодитячий, юнацький період, і частину дорослого етапу в розвитку й становленні людини. **Студент** (лат. — той, хто навчається, старанно працює, оволодіває знаннями) як особистість, що перебуває на конкретній стадії розвитку, може характеризуватися такими вимірами: психологічним (характер, темперамент, воля, здібності); біологічним (фізичні дані, тип вищої нервової діяльності, безумовні рефлексії, інстинкти). Ці чинники детерміновані спадковістю й вродженими задатками; соціальним середовищем (місце в соціумі, національність).
- Студентський вік характеризується *найбільш сприятливими умовами для психологічного, біологічного та соціального розвитку*. У цей період найвища швидкість пам'яті, реакції, пластичність у формуванні навичок. В особистості на цьому етапі домінують становлення характеру та інтелекту. Активно розвиваються морально-ціннісні й естетичні почуття. Швидко освоюються соціальні ролі дорослого: громадянські, професійні, економічні, сімейні. Формуються і закріплюються схильності, інтереси. Визначаються життєві цілі й прагнення. Досягається високий рівень розвитку фізичних та інтелектуальних сил, активно зростають творчі можливості, збагачується емоційно-чуттєвий зміст, розквітає зовнішня привабливість. Все це часто спричинює дещо ейфорійні, ілюзорні уявлення про невичерпність і безмежність такого стану й приводить до нераціонального, безцільного, безплідного розтрощання фізичних і духовних сил.
- Саме в студентському віці **відбувається перегляд ціннісно-духовних категорій, аксіологічна переорієнтація**. Посилюється усвідомленість, об'єктивна позитивізація мотивів поведінки. Формуються та зміцнюються позитивні особистісні риси — відповідальність, почуття обов'язку, цілеспрямованість, наполегливість, самостійність, уміння регулювати свої почуття, бажання, схильності. Разом з тим треба мати на увазі, що до 20 років здатність людини до повносвідомої регуляції своєї поведінки остаточно ще не сформована. Тому інколи мають місце невмотивовані, флюктуаційні прояви негативної поведінки, неадекватних дій, протиправних вчинків.
- **Студентський вік — пора активної самооцінки**. Вона може бути об'єктивною, завищеною й заниженою.

Адаптації студента у ВНЗ

- Для швидкої й оптимальної адаптації студента у ВНЗ тому, хто цим займається (куратор, декан та його заступники), важливо знати умови життя, інтереси, плани на перспективу першокурсника, мотиви вибору спеціальності, рівень самооцінки, здатність свідомого регулювання поведінки, здібності, схильності, життєвий досвід тощо.
- Успішність адаптації студента у ВНЗ значною мірою залежить від розуміння й уваги до розв'язання цієї проблеми з боку педагогів. Доцільними є такі заходи: зустріч ректора з усіма першокурсниками у перші тижні навчання, щоб дати доброзичливі батьківські поради, настанови і застереження; індивідуальна і групова робота куратора; спеціальні заходи служби психологічної допомоги; увага з боку заступника декана з питань виховної роботи.

Типологія студентів за В.Т. Лісовським

- **«Гармонійний».** Спеціальність обрав свідомо. Відмінно навчається. Займається науковою роботою. Громадський активіст. Глибоко і серйозно цікавиться літературою і мистецтвом, розвинений, культурний, комунікабельний, займається спортом. Чесний, порядний, нетерпимий до недоліків. Добрий і надійний товариш. Користується авторитетом у колективі.
- **«Професіонал».** Спеціальність обрав свідомо. Навчається добре. Зорієнтований на практичну діяльність, тому науково-дослідницькою діяльністю, як правило, не займається. Бере участь у громадській роботі. Сумлінно виконує доручення. Цікавиться літературою й мистецтвом. По можливості займається спортом. Головне для нього – добре навчатися. Чесний, порядний, нетерпимий до недоліків. Користується повагою в колективі.
- **«Академік».** Спеціальність обрав свідомо. Навчається тільки на «відмінно». Зорієнтований на аспірантуру. У зв'язку з цим багато часу витрачає на науково-дослідну роботу, інколи на шкоду іншим заняттям.
- **«Громадський активіст».** Йому властива яскраво виражена схильність до громадської діяльності, яка часто домінує над іншими інтересами та інколи негативно відбивається на навчальній і науковій активності, проте впевнений, що професію обрав правильно. Цікавиться літературою й мистецтвом, заводій у сфері дозвілля.

Типологія студентів за В.Т. Лісовським (продовження)

- **«Любитель мистецтв».** Навчається, як правило, добре, але в науковій роботі участь бере рідко, оскільки його інтереси спрямовані в основному в сферу літератури й мистецтва. Йому властиві розвинений естетичний смак, широкий кругозір, глибока художня ерудиція.
- **«Старанний».** Вибрав спеціальність не зовсім усвідомлено, але навчається сумлінно, докладаючи максимум зусиль. І хоча не має розвинених здібностей, але й академзаборгованості, як правило, не має. Мало комунікабельний. Літературою й мистецтвом цікавиться мало, оскільки багато часу займає навчання, любить відвідувати концерти, кіно, дискотеки. Фізкультурою займається в рамках програми.
- **«Середняк».** Навчається «як виходить», не докладаючи особливих зусиль, навіть пишається цим. Його принцип: «Отримаю диплом і буду працювати не гірше інших». Вибираючи професію, особливо не задумувався. Проте переконаний: якщо вступив, то потрібно закінчити. Старається навчатися добре, але від навчання задоволення не отримує.
- **«Розчарований».** Як правило, здібний, але обрана спеціальність виявилася для нього малопривабливою. Проте впевнений, що навчання треба завершити. Старається навчатися добре, хоча задоволення від навчання не отримує. Прагне ствердити себе в хобі, мистецтві, спорті.

Типологія студентів за В.Т. Лісовським (продовження)

- **«Лідер».** Навчається, як правило, слабо, за принципом "найменшої затрати сил". Але повністю задоволений собою. Про своє професійне покликання всерйоз не задумується. У науково-дослідній і громадській роботі участі не бере. У студентській групі до нього ставляться як до "баласту". Інколи намагається злукавити, скористатися шпаргалкою, пристосуватися. Коло інтересів в основному в сфері дозвілля.
- **«Творчий».** Йому властивий творчий підхід до будь-якої справи — навчання, громадської роботи, дозвілля. Заняття, де необхідні посидючість, акуратність, виконавська дисципліна, його не захоплюють. Тому навчається, як правило, нерівно, за принципом "мені це цікаво" чи "мені це нецікаво". Займаючись науково-дослідною роботою, шукає власне оригінальне розв'язання проблем, не рахуючись із думкою визнаних авторитетів.
- **«Богемний».** Як правило, успішно навчається на так званих престижних факультетах, з висока ставиться до студентів, які оволодівають масовими професіями. Прагне до лідерства серед собі подібних, до інших студентів ставиться зневажливо. "Про все" трохи чув, хоча знання його вибіркові. У сфері мистецтва цікавиться головним чином "модними" течіями. Завжди має "свою думку", відмінну від думки маси. Завсідник кафе, модних дискотек.

Типологія студентів за їх власними оцінками

- **Відмінники — зубрії**
- Постійно відвідують заняття. Наполегливою працею досягають гарних результатів, дисципліновані. З них обирають старост.
- **Відмінники — розумники**
- Володіють високим інтелектом. Мають сильну шкільну базу. Можуть своїми запитаннями поставити викладача в ніяковий стан. Вважають: "Навіщо ходити на кожне заняття, ми й так розумні". Вчаться за принципом "всього потрошки".
- **"Трудяги"**
- Постійно вчаться, але через слабкі розумові здібності мають скромні успіхи в навчанні.
- **"Випадкові"**
- Дівчата, які хочуть стати дипломованими дружинами. Хлопці, які "косять" від призову до армії. Ледарі, яких батьки "влаштували" у ВНЗ, щоб вони хоч чимось займалися.

Принципи виховання

- ***Принцип виховання*** — це основа, вихідне положення, яке становить фундамент змісту, форм, методів, засобів і прийомів виховання. Принципи зумовлюються метою виховання.

Сутність і вимоги основних принципів виховання

- 1. **Принцип народності** передбачає єдність загальнолюдських і національних цінностей; забезпечення національної спрямованості виховання; оволодіння духовними багатствами свого народу: мовою, традиціями, звичаями, національно-етнічною культурою; шанобливе ставлення до національних надбань тих народів, які мешкають в Україні.
- 2. **Принцип демократичності** потребує подолання авторитарного стилю виховання; забезпечення співробітництва вихователів і вихованців; врахування думки колективу й кожної особистості; виховання особистості як вищої природної і соціальної цінності; формування колективу на засадах волі і прагнень його членів; в цілому формування вільної особистості.
- 3. **Принцип природовідповідності** спрямований на врахування багатогранної природи людини, особливостей її анатомо-фізіологічного і психічного розвитку.
- 4. **Принцип гуманізації** передбачає створення оптимальних умов для інтелектуального і соціального розвитку кожного вихованця; виявлення глибокої поваги до людини; визнання природного права кожної особистості на свободу, на соціальний захист, на розвиток здібностей і вияв індивідуальності, на самореалізацію фізичних, психічних і соціальних потенцій, на створення соціально-психічного фільтра проти руйнівних впливів негативних чинників навколишнього природного і соціального середовища; виховання у молоді почуттів гуманізму, милосердя, доброчинності.
- 5. **Принцип неперервності** впливає з того, що виховання є багатогранним і багатофакторним процесом, який не обмежується ні часовими, ні віковими рамками; виховання здійснюється з часу народження і триває впродовж усього життя; соціальне і природне середовище, діяльність особистості так чи інакше впливають на формування певних якостей; процес навчання — важливий чинник виховання як через зміст навчального матеріалу, так і через організацію діяльності.

Сутність і вимоги основних принципів виховання

6. **Принцип індивідуалізації та диференціації:** урахування в навчально-виховному процесі індивідуальних особливостей фізичного, психічного і соціального розвитку особистості; застосування засобів впливу на особистість з урахуванням її індивідуальних фізичних і соціально-психічних властивостей; моделювання на основі індивідуальних потенцій групових та індивідуальних програм розвитку, стимулювання фізично-оздоровчої, предметно-практичної, навчально-пізнавальної, соціально-комунікативної, орієнтаційно-оцінної діяльності вихованців.

7. **Принцип єдності виховання і життєдіяльності:** процес виховання — не відокремлена сфера діяльності уособлених людей, він є цілісною системою організації життєдіяльності дітей і дорослих у сім'ї, школі, на виробництві, в соціально-природному середовищі; кожен компонент такої діяльності певним чином впливає на формування тих чи тих якостей особистості; організовуючи будь-який вид діяльності, необхідно дбати, щоб вона несла в собі виховний потенціал.

8. **Принцип етнізації** передбачає наповнення виховання національним змістом, спрямованим на формування національної свідомості і національної гідності; створення умов для дітей усіх національностей, що є громадянами України, навчатися рідною мовою, вивчати традиції, звичаї, обряди свого народу; забезпечувати умови для відчуття етнічної причетності до свого народу, його культури, формування рис національної ментальності; виховувати в молоді почуття соціальної відповідальності за збереження, примноження і продовження етнічної культури.

9. **Принцип послідовності й систематичності** вимагає забезпечувати певний вплив на особистість дитини з урахуванням

її вікових можливостей і розвитку, поступово розширювати систему вимог до діяльності; забезпечувати доцільну єдність вимог до вихованця з боку вихователів (членів сім'ї, учителів та ін.): створювати оптимальні умови для вияву самостійності вихованця при розв'язанні виховних завдань, дбаючи про розумне педагогічне керівництво.

10. **Принцип культуровідповідності** передбачає невід'ємний зв'язок виховання з культурними надбаннями людства і, зокрема, свого народу: знання загальнолюдських багатств у царині культури, особливостей розвитку та становлення національної культури і її взаємозв'язку з загальнолюдською, знання історії свого народу, його культури; забезпечення духовної єдності та спадкоємності поколінь.

Зміст, напрями, форми і методи виховної роботи зі студентами

- **Зміст виховання** — це система морально-духовних, інтелектуальних, трудових, фізичних та естетичних якостей, переконань, умінь і навичок, які спрямовані на досягнення основної мети виховання — формування всебічно й гармонійно розвиненої особистості.
- **Зміст виховання зумовлюється** потребами суспільно-економічного розвитку. Займаючись такою складною сферою діяльності як виховання, потрібно мати конкретну програму.
- А. С. Макаренко писав: "**Я під цілями виховання розумію** програму людської особи, проблему людського характеру, причому в поняття характеру я вкладаю весь зміст особистості, тобто і характер зовнішніх проявів, і внутрішньої переконаності, і політичне виховання, і знання, геть усю картину людської особи; я вважаю, що ми, педагоги, повинні мати таку програму людської особи, до якої ми повинні прагнути".

Головна мета національного виховання

"Головна мета національного виховання, — зазначено в Державній національній програмі "Освіта", — набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадян Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральності, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури".

Програма виховання містить такі змістові компоненти:

- формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати;
- забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, жінки-матері, культури та історії рідного народу;
- формування високої мовної культури, оволодіння українською мовою;
- прищеплення шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій усіх народів, що населяють Україну;
- виховання духовної культури особистості; створення умов для вільного вибору нею світоглядної позиції;
- утвердження принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності, інших добродійностей;
- формування творчої, працелюбної особистості, виховання цивілізованого господаря;
- забезпечення повноцінного фізичного розвитку дітей і молоді, охорони та зміцнення їх здоров'я;
- виховання поваги до Конституції, законодавства України, державної символіки;
- формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю;
- забезпечення високої художньо-естетичної освіченості й вихованості особистості;
- формування екологічної культури людини, гармонії її відносин з природою;
- розвиток індивідуальних здібностей і талантів молоді, забезпечення умов їх реалізації;
- формування у дітей і молоді уміння міжособистісного спілкування та підготовки їх до життя в умовах ринкових відносин".

Актуальні тенденції моделювання програми виховання людини

- У системі професійної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах має продовжуватися процес реалізації вимог програми виховання всебічно розвиненої особистості. У виховній роботі зі студентською молоддю варто **використовувати різні форми: безпосередню навчальну, виробничу діяльність, участь у громадських справах, поведження у побуті.**
- Дбаючи про **створення оптимальних умов для виховної роботи**, не варто виносити завдання виховання за рамки навчального процесу. Треба зважати на **дієвість і впливовість великого спектра форм діяльності, які сприяють формуванню всебічно розвиненої особистості.** Це навчальні заняття (лекції, семінари, практичні заняття), практика, наукові гуртки, творчі студії, екскурсії, походи, різноманітні форми і види суспільно корисної праці та ін.

Основною формою діяльності, яка забезпечує виховання особистості студента, становлення його професіоналізму, є різні види навчальних занять. Тут відбувається виховний вплив на свідомість і волю студентів, з одного боку, через зміст навчального матеріалу, з іншого — через організацію студентів на навчальну працю і передусім через морально-духовний потенціал викладача.

- **Організовуючи навчальну діяльність, педагог має внутрішньо проектувати її на процес формування особистості з погляду завдань всебічного, гармонійного виховання:** якою мірою навчальний матеріал сприятиме формуванню наукового світогляду студентів; яким чином спеціально організована пізнавальна діяльність студентів впливатиме на їх інтелектуальний розвиток, чи допоможе вона оволодінню методами самостійної пізнавальної праці; як виучуваний навчальний матеріал сприятиме становленню професіоналізму майбутнього фахівця; як впливатиме зміст навчального матеріалу на формування почуттів, переконань, естетичних смаків, морально-духовних цінностей та ін.

Позааудиторні форми виховання

- Значне місце в системі формування всебічно розвиненої особистості студента мають займати **позааудиторні форми виховання: діяльність наукових гуртків, творчих студій, конференцій, дискусійних клубів, зустрічі з письменниками, художниками, акторами; екскурсії, походи** та ін.
- Усі студенти на добровільних засадах мають бути охоплені різними формами і видами діяльності поза межами суто навчальної роботи, виходячи із необхідності задоволення їхніх індивідуальних потреб, які є джерелом формування мотивів діяльності особистості.
- У вищих навчальних закладах мають створюватися оптимальні умови для задоволення різноманітних суспільно позитивних і корисних потреб молодшої людини.

Спеціальна виховна робота зі студентами

- *Немає єдиної думки щодо необхідності спеціальної виховної роботи зі студентами.* Тут панує широкий спектр підходів — від категоричного заперечення аж до введення посад вихователів у студентських гуртожитках. Істина, як і в більшості випадків, знаходиться на перетині крайніх підходів: не треба нав'язувати студентові примусове формування у нього рис і якостей, які є доцільними з погляду суб'єктів виховання (викладача, ВНЗ, держави). Важливо створити такі умови для соціалізації, самостановлення, саморозвитку студента, за яких у нього б вироблялися позитивні, затребувані суспільством якості, риси, здатності. Необхідно створювати таку атмосферу в студентському середовищі, так надавати ненав'язливу дружню допомогу, впливати на дії і психіку, щоб у студентів формувалися потрібні в першу чергу їм особистісні якості й властивості: об'єктивна самооцінка, вміння ладити з оточуючими, почуття відповідальності й обов'язку, порядність, свідоме ставлення до навчання тощо.

Завдання викладача ВНЗ як вихователя

- ***Завдання викладача ВНЗ як вихователя*** полягає в розкритті перед студентом широкого спектра варіантів у прийнятті рішень, поведінці; у допомозі зорієнтуватися, який вибір є найкращим, найбільш доцільним, яка лінія поведінки відповідає суспільним нормам. А приймати рішення студент має самостійно, хоч вихователь і не повинен приховувати свого ставлення до оцінки цього рішення.
- Педагогіка співробітництва, партнерства тим і відрізняється від авторитарного, догматичного виховання, що в її основі лежить принцип прийняття людини такою, якою вона є, якою її створила природа. Не можна її ламати, нав'язувати алгоритм дій, стиль життя. Продуктивною є лише дружня, ненав'язлива, тактовна допомога у виробленні позитивного особистісного ставлення до світу, людей, спілкування і діяльності.

Особистість вихователя

- *Важливою умовою успішного виховання студента є **особистість вихователя**, його загальна й педагогічна культура, душевні якості, гомілетична й деонтологічна здатність. Тільки особистість може впливати на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна виховати характер, — зазначив свого часу К. Д. Ушинський. Яскрава, позитивно зорієнтована особистість, висока моральність, доброчесність, порядність, справедливість, принциповість вихователя набагато сильніше впливають на молоду людину, ніж будь-які вербальні настанови і вимоги.*

Засоби виховання

- Чільне місце у системі виховання студентської молоді займають **засоби виховання**, надбання матеріальної і духовної культури (художня і наукова література, засоби масової інформації, предмети образотворчого мистецтва, кіно, театр), форми і види виховної роботи (збори, конференції, ігри, спортивна діяльність та ін.), які використовуються у процесі виховної роботи.
- У вихованні немає дрібниць. Як писав А. С. Макаренко: "Виховує все: люди, речі, явища, але насамперед і найбільше — люди". Талановитий педагог наголошував, що виховання відбувається на кожному квадратному метрі педагогічної території, тому турбота про високу культуру оформлення й утримання навчальних приміщень закладу, території, гуртожитків — це важливий засіб виховання загальнолюдської і професійної культури майбутніх фахівців.

Культура спілкування педагогів зі студентами і колегами має бути зразком, школою для вихованців, спілкування має здійснюватися на високому рівні загальнолюдської і національної культури.

- *У системі роботи зі студентською молоддю важливе місце мають займати такі засоби виховання, як свята, вечори дозвілля, конкурси та ін. Організатори цих та подібних заходів повинні дбати про їх виховну доцільність, педагогічну спрямованість. Включення студентів у процес підготовки та проведення дозвільних, розважальних заходів — це також своєрідна школа виховання і становлення професіоналізму майбутніх учителів, соціальних працівників, інженерів, правознавців та ін. Важливо, щоб подібні заходи мали надійне морально-духовне й естетичне підґрунтя, базувалися на засадах загальнолюдської і національної культури.*

Загальнопедагогічні методи виховання

Виховання студентів не є відокремленою ділянкою впливу на особистість. Воно діалектично пов'язане з усією системою виховання людини. Тому у цій діяльності необхідно використовувати *загальнопедагогічні методи виховання*. **Метод виховання** — це спосіб впливу вихователя на свідомість, волю і поведінку вихованця з метою формування у нього бажаних якостей, всебічного гармонійного розвитку особистості. Це досить складний інструмент впливу на особистість. Помилково бачити у методах виховання своєрідні рецепти для досягнення мети. Відомий польський педагог Я. Корчак писав: "Я не знаю і не можу знати, як невідомі мені батьки в невідомих для мене умовах можуть виховувати невідому мені дитину". Педагог має володіти значним спектром методу виховання, глибоко розуміти психолого-педагогічні засади кожного методу і виявляти педагогічну мудрість та майстерність при застосуванні того чи того методу щодо конкретної особистості, зважаючи на реальні обставини.

Загальні методи виховання традиційно класифікуються залежно від їх **функціональної спрямованості**. На цій основі виділяють такі **три групи методів**:

- формування світогляду й духовно-аксіологічних орієнтацій;
- методи організації діяльності і формування поведінки;
- методи стимулювання та коригування поведінки і діяльності особистості.

Структура методів виховання: загальні методи виховання:

- формування свідомості й переконання (переконування, приклад, вимога);
- організація діяльності й формування поведінки (вправи, привчання);
- стимулювання та коригування поведінки й діяльності особистості (схвалення, осудження).

Формування свідомості й переконання (переконування, приклад, вимога)

- **Переконування** — це метод, що передбачає навмисний цілеспрямований вплив на свідомість, волю і почуття вихованців з метою формування в них стійких переконань. Переконування — провідний спосіб впливу педагога на вихованців з використанням такого важливого засобу, як слово. Для реалізації вимог методу переконування використовують низку прийомів, які є складовим методом. Це пояснення, розкриття наслідків дій, бесіда, диспут, звернення до почуттів совісті й честі та ін.
- **Приклад** — метод виховання, який передбачає організацію взірця для наслідування з метою оптимізації процесу соціального успадкування.
- Важливе місце в системі методів займає **вимога** як метод педагогічного впливу на свідомість вихованця з метою викликати, стимулювати або загальмувати окремі види його діяльності. Метод вимоги перебуває в тісному зв'язку з іншими методами. Ефективність виховної роботи багато в чому залежить від поєднання методів, зокрема, методу переконування із системою вимог. Не випадково А.С. Макаренко неодноразово підкреслював, що його педагогічним кредо було: якомога більше вимог до людини і якомога більше поваги до неї. У багатьох випадках виховні зусилля зводяться нанівець через відсутність дії системи вимог. Це стосується технології виховної діяльності в сім'ї, загальноосвітній школі, вищих навчальних закладах, у виробничих колективах і в державі в цілому. Якщо в тоталітарному суспільстві діє жорстка система диктатури насилля, диктатура начальника, яка пригнічує особистість психологічною і фізичною силою, страхом, то в демократичному суспільстві має діяти система розумних вимог у вигляді правил, норм, заходів, які спрямовані на захист особистості, має діяти диктатура закону і загальноприйнятих моральних норм.
- У вищих навчальних закладах особливо важливо розробити, по-перше, систему правил, забезпечити на першому етапі дію методу переконування та прикладу з боку педагогів і, по-друге, запровадити дієвість вимог. Тоді налагоджується педагогічно доцільний темп і ритм життєдіяльності.

Організація діяльності й формування поведінки (вправи, привчання)

- **Вправи** — це метод виховання, що передбачає планомірне, організоване, повторне виконання певних дій з метою оволодіння ними, підвищення їх ефективності та формування умінь і навичок.
- Окреме місце у процесі формування умінь та навичок, оволодіння досвідом поведінки займає **метод привчання**, що передбачає організацію планомірного і регулярного виконання вихованцями певних дій з елементами примусу, обов'язковості з метою формування конкретних звичок у поведінці. Варто зауважити, що ці методи ширше використовуються у процесі виховання дітей дошкільного і шкільного віку. Щоправда, в специфічних умовах (у військових та інших воєнізованих підрозділах, у вищих навчальних закладах військового типу) їх широко використовують і в системі виховання дорослих.

Стимулювання та коригування поведінки й діяльності особистості (схвалення, осудження)

- Окрему групу становлять методи, які спрямовані на організацію діяльності та формування поведінки вихованців. Це схвалення та осудження.
- **Схвалення** — це спосіб педагогічного впливу на особистість, що виражає позитивну оцінку вихователем поведінки вихованця з метою закріплення позитивних якостей і стимулювання до діяльності.
- **Осудження** — це метод виховання, що передбачає вплив педагога на особистість вихованця з метою осуду чи гальмування його негативних дій і вчинків.
- Незважаючи на те що студенти в абсолютній більшості дорослі люди, все ж і вони з погляду психологічних особливостей очікують і бажають, аби їхня діяльність (навчальна, наукова, громадська, суспільно корисна) була помічена, схвалена і відзначена. До того ж важливо, щоб заохочення носили відкритий, гласний характер. Не варто забувати народної мудрості: "Боги і діти живуть там, де їх хвалять".

Завдання національного виховання студентської молоді у ВНЗ

- Термін "виховання" походить від слова "ховати" в розумінні оберігати, убезпечити від небажаного впливу. Може виникнути питання, а від чого потрібно (і чи потрібно) оберігати молоду людину, у якої за плечима 17—18 років родинного й шкільного виховання?
- І нині назва "вищий навчальний заклад" недостатньо відображає своє функціональне призначення. Заклад вищої освіти — це установа, метою якої є продовження едукації молоді людини: виховання, формування, становлення, розвитку, навчання. Термін "**едукація**" означає "виведення", "вирощення" (лат. educate від exduco — "виводжу"), тобто виховання всебічно розвиненої, гармонійної особистості, "виведення" її на високий загальнолюдський культурний рівень, соціалізацію у якісно нових умовах.
- **Виховання** є складним, багатограним і багатоаспектним процесом. У загальному плані під вихованням розуміють організований і цілеспрямований процес формування особистості. У *більш широкому значенні виховання* — це, по-перше, соціально і педагогічно організований процес створення оптимальних умов для формування людини як особистості; по-друге, це вплив вихователя на особистість вихованця з метою формування в нього бажаних соціально-психологічних, морально-духовних, культурних і фізичних якостей.

Ідея всебічного гармонійного виховання людини набуває нової ваги й соціальної значущості в умовах соціально-економічного розвитку суспільства у XXI ст. Ці **тенденції є загальноцивілізаційними**.

Академік В. Г. Кремень зазначає такі з них:

- тенденція до глобалізації суспільного розвитку, яка характеризується як зближенням націй, народів, держав, кроками до створення спільного економічного поля, зближенням характеру суспільних відносин у різних країнах, здатністю спілкуватися зі світом;
- набуття людством здатності до самознищення;
- перехід людства від індустріальних до науково-інформаційних технологій, що на відміну від індустріального виробництва значною мірою базується не на матеріальних, а на інтелектуальних цінностях.

Ці тенденції, на думку В. Г. Кременя, зумовлюють необхідність розв'язання низки важливих, **визначальних завдань**:

- забезпечити високу функціональність людини в умовах інформаційного буму;
- підготувати людину до того, щоб у своїй діяльності вона усвідомлювала відповідальність за можливість жити в умовах глобалізованого світу;
- сформувані на загальносуспільному й індивідуальному рівнях розуміння людини як найвищої цінності;
- виробити у людини здатність до свідомого й ефективного функціонування в умовах ускладнень суспільних відносин;
- мінімізувати асиметрію між матеріальністю і духовністю, культивувати в кожній особистості піднесення думки конструктивізму і толерантності.

Національне виховання

- **Національне виховання** — це створена впродовж віків самим народом система поглядів, переконань, ідей, ідеалів, традицій, звичаїв, покликаних формувати світоглядну свідомість та ціннісні орієнтації молоді, засвоєння нею соціального досвіду, надбань попередніх поколінь.
- **Головною метою національного виховання** на сучасному етапі розвитку суспільства є передача молодому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його національної ментальності, своєрідності світогляду і на цій основі формування особистісних рис громадян України, які включають у себе національну свідомість, розвинену духовність, моральну, художньо-естетичну, правову, трудову, фізичну, екологічну культуру.
- **Сучасний український ідеал виховання** — всебічно, гармонійно розвинена особистість, національно свідома й соціально активна, людина з високою громадянською відповідальністю, з глибокими духовними, громадянськими, патріотичними почуттями, здатна до неперервного розвитку і вдосконалення.
- Для нинішньої української системи виховання потрібний тривалий час і напружена робота, аби остаточно сформулювати національний виховний ідеал XXI ст., усвідомити його сутність і втілити в життя. Але, безперечно, що національне виховання нині має пронизувати всі аспекти навчально-виховної роботи вищого навчального закладу.

Мотиви виховання

- Американський психолог А. Маслоу змодельював **ієрархічну багатоступеневу піраміду різноманітних потреб людини**, складники якої перебувають у діалектичному взаємозв'язку. У цілому ці компоненти системи потреб ніби внутрішньо програмують виховний процес:
- фізіологічні потреби в їжі, воді, теплі, рухах, здоров'ї, житті, сні, захисті від стихійних лих;
- потреби у безпеці, у захисті від насилля й загроз (соціально-економічна стабільність, наявність праці, захищеність);
- потреби в спілкуванні, прихильності й любові (сімя, друзі, приналежність до певної групи однодумців);
- потреби в оцінці й повазі (престиж, статус у колективі, визнання, увага, гідність, розуміння);
- потреби в самовдосконаленні (бажання стати кимось, знайти собі застосування, прагнення до успіху);
- потреба в знаннях і розумінні (допитливість, знання, усвідомлення довкілля);
- потреби естетичні (краса, упорядкованість, симетрія, системність, гармонія).

Моральне виховання студентів

- *Процес морального виховання студентів* визначаємо як інтегративну якість. Його результатом повинен стати високий рівень моральної культури, моральної вихованості майбутнього фахівця.
- *Моральну культуру студента* визначаємо як інтегративну якість, що виявляється насамперед у системі моральних знань, умінь та відносин. Її стрижнем є моральний ідеал особистості.
- Будь-яка практична діяльність людини базується на розумінні важливості та користі такої діяльності.
- *Без високої моральної грамотності фахівець не зможе виконати свої професійні обов'язки.*
- Однак дієвість етичної освіти виявляється не тільки у знанні основних положень моралі, умінні теоретично вирішувати професійно-моральні проблеми, а насамперед у формуванні високих моральних переконань, мотивів поведінки, самих вчинків.
- *Моральні відносини є третім, найважливішим, компонентом моральної культури студентів.*

Моральна свідомість окремого студента має різні форми і стани: у вигляді моральних почуттів та потреб, поглядів, переконань.

- ***Моральні погляди*** — це знання про вимоги моралі, що суспільство ставить перед майбутнім спеціалістом. *Моральні погляди та моральні переконання не завжди є адекватними.*
- ***Переконання*** ґрунтуються на знанні моральних і професійних цінностей, але на відміну від поглядів ці знання мають емоційне забарвлення, базуючись на особистому моральному досвіді — вони (переконання) базуються на впевненості у справедливості цих норм.
- Коли говорять про моральні почуття, то звичайно мають на увазі почуття, що відчуває особистість, сприймаючи явища дійсності з погляду моралі, відштовхуючись від моральних цінностей, уявлень.
- ***Предметом моральних почуттів, інтересів*** стають професійні обов'язки відповідно до професії.

Професійна етика

- Наука, що вивчає професійну специфіку моралі, називається **професійною етикою**.
- Є дві причини виділення професійної етики.
- *Перша* — це конкретизація загальних моральних вимог для всіх без винятку професій; *друга* — виникнення специфічних моральних обов'язків тільки для тих видів трудової діяльності, що пов'язані з впливом на людину.
- **Професійна етика вивчає**, як моральні вимоги діють у специфічних умовах тієї чи іншої професії.
- Навіть дитина не здатна діяти розумно без мінімуму знань про себе.
- **Необхідною умовою професійної діяльності фахівця слугує моральна самосвідомість**. Під самосвідомістю студента ми розуміємо: усвідомлення й оцінку своїх дій, вчинків та їх наслідків, потреб, думок, морального обличчя, ідеалів, мотивів поведінки, оцінювання себе, своїх життєвих та професійних цілей.
- **Моральне самоуправління** поведінкою містить три аспекти: *процес самоорганізації, процес самоконтролю і саморегуляції*.
- *Професійний обов'язок*, його усвідомлення є одним із головних мотивів творчої діяльності.
- Тому **формування глибоко усвідомленого почуття професійного обов'язку є одним із головних завдань морального виховання студентів**.

Моральність конкретної людини

- ***Моральність конкретної людини*** — це засвоєна, внутрішньо прийнята суспільна мораль, що регулює її індивідуальну поведінку і спирається на світоглядні переконання та почуття совісті.

Моральний розвиток особистості

- **Моральний розвиток особистості** можна поділити на **три етапи** (рівні), залежно від засобу регулювання моральної поведінки — від суто зовнішніх до суто внутрішніх:
- 1. **Елементарний рівень моральності**, що має місце від народження. І хоча до появи свідомості моралі ще немає, все ж цей початковий період людського життя є дуже важливим для майбутньої моральної поведінки.
- З появою свідомості особистість, що формується, починає інтенсивно засвоювати зачатки моральної культури певного суспільства шляхом наслідування, копіювання поведінки дорослих і своїх однолітків, а також шляхом безпосереднього навіювання того, як треба і як не треба поводити себе.
- 2. **Рівень орієнтації** в основному на зовнішні моральні регулятори. На цьому рівні особистість у своїй моральній поведінці ще орієнтується на зовнішній світ, але розвиваються й набувають все більшого значення внутрішні мотиви: почуття сорому, почуття честі (особистої та колективної), самолюбство, почуття змагання (в деяких проявах його називають «білою заздрістю») — важлива якість, без якої не можливе моральне формування особистості.
- 3. **Рівень морального саморегулювання**, тобто такого регулювання, коли людина поводить себе морально не тому, що йому за це заплатять, схвалять чи засудять (у випадку вчинення певних дій), а тому, що моральна поведінка стала для неї потребою, нормою життя. Така поведінка передбачає безкорисливість, чесність, доброзичливість, розвинене почуття власної гідності, високе почуття обов'язку, відповідальність і совість.

Однією з головних цілей морального виховання студентів є досягнення третього рівня регулювання поведінки, **формування глибокої потреби у моральному самовихованні**.

- Навчально-трудова, комунікативна ситуація, яку "проживають" майбутні фахівці у ВНЗ, завжди мають містити морально-аналітичний компонент. **Стимулювання процесів морального аналізу й самоаналізу** є одним з найбільш перспективних шляхів формування високого рівня моральної культури і моральної вихованості майбутнього фахівця.
- **Створення умов творчої самодіяльності** у ВНЗ є однією з головних проблем морального формування фахівця. Повноцінний моральний розвиток студента не відбуватиметься в атмосфері нудьги, репродуктивних форм навчання. **Створення атмосфери співпричетності до життя ВНЗ**, курсу, країни — емоційна умова морального розвитку фахівця.

Студентське самоврядування

- Ключовою умовою ефективності морального виховання студентів є побудова відносин довіри, взаємоповаги, відповідальності за себе та інших, взаємовимогливості. Це можливе тільки в тих ВНЗ, де оптимально відбувається процес самоврядування студентів.
- ***Студентське самоврядування*** — не просто одна з конкретних форм демократизації вищої школи, цей феномен може стати школою високої моральності та почуття громадського обов'язку.

Моральні ідеали

- Велику роль у моральному розвитку студентів відіграють ***моральні ідеали***.
- ***Головні функції, які виконує моральний ідеал, — це регулятивна, стимулююча, орієнтовна, оцінна, критична.*** Усі ці функції взаємопов'язані. Моральний ідеал є органічною єдністю раціонального та емоційного. Він може виявлятися через оцінні судження (духовний рівень); через емоційно-вольові спонукання, прагнення, наміри (духовно-моральні відносини), через дії та вчинки (практичні відносини і рівень).
- Важливими показниками морального ідеалу особистості є його *глибина, зрозумілість, конкретність моральних цінностей, взаємозв'язок та взаємозалежність (ієрархія) їх.* Процес морального виховання здебільшого залежить від ролі самої особистості, що формується у цьому процесі.
- Сучасні вчені дійшли висновку, що *моральне виховання є одним із головних факторів формування сучасного спеціаліста.*

Критерії вихованості особистості

- В останній час у науковій літературі з'являються *методики, які допомагають певним чином наблизитися до визначення вихованості на високому, середньому і низькому рівнях.*
- **Рівні вихованості особистості:**
- **високий рівень вихованості особистості** (сформованість наукового світогляду, прагнення до вдосконалення довілля; розуміння власного «Я» з погляду фізичного й духовного розвитку; розумова активність; сформованість високих ідеалів; уміння в галузі інтелектуальної праці; почуття обов'язку; національна гідність; високий професіоналізм; вияв доброти, чуйності, гуманізму, милосердя; великодушність і справедливість; почуття відповідальності; висока етична культура; совісність);
- **середній рівень вихованості** (спостережливість, вразливість, енергійність, працьовитість, щедрість, відвертість, наполегливість, сором'язливість, розсудливість, людяність, скромність, ентузіазм, сміливість, гордість);
- **низький рівень вихованості** (пасивність, лінивість, неухажливість, підступність, забіякуватість, ревності, самолюбство, егоїзм, нерішучість, скупість, жадібність, сварливість, чванливість, непостійність, неслухняність, грубість, нахабство, замкненість).

Література

- Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти: Історія. Теорія. — К.: Либідь, 1998. — С. 342—388.
- Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи. — К.: Центр навчальної літератури, 2003.
- Закон України "Про вищу освіту" // Голос України. — 2002.—5 березня.
- Кремень В. Г. Філософія освіти XXI століття // Освіта України. — 2002. — 28 грудня.
- Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. — 2002.— 23 квітня.
- Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / Вибрані твори: В 5 т. — Т. 1. — К.: Рад. шк., 1976.
- Формирование духовной культуры студенческой молодежи. — К.: Вища шк., 1990.